

УДК 339.172(477)

ОСОБЛИВОСТІ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Кобеля З.І., Сироїзко К.В.

Чернівецький національний університет Юрія Федьковича

У статті розглянуто проблеми біржової торгівлі в Україні в умовах нестабільної економіки, динаміку кількості бірж. Проаналізовано структуру укладених угод на біржах за товарними групами. Визначено ознаки класифікації бірж та їх види. Визначено шляхи подолання основних проблем функціонування бірж через проведення ефективної державної політики, здійснення відповідних заходів, розробки комплексних державних програм розвитку економіки та стабілізації споживчого ринку. Визначено основні біржові товари та обсяги їх реалізації у вартісному вираженні.

Ключові слова: біржова торгівля, біржа, оптова торгівля, біржова угода, товарна біржа, валютна біржа, фондова біржа, біржа праці, фрахтова біржа.

Постановка проблеми. Біржова торгівля є особливою формою торгівлі та одним із основних видів оптової торгівлі та є надзвичайно важливим явищем для зростання економіки. Без розвитку біржової торгівлі в Україні, неможливий розвиток ринкової економіки. Тому дослідження даної проблеми є актуальним для економіки, а особливо для того, щоб зрозуміти як розвинути торгівлю на біржах, оскільки Україна значно відстає за розвитком біржової торгівлі від інших країн.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. До зарубіжних науковців, які досліджували дане явище, можна віднести: Ф. Аллен, В. Берг, С. Вайн, Дж. Долан, Дж. Лернер, Э. Лефевр, Дж. Маршалл, Д. Монтано, Э. Найман, П. Туфано, К. Форбс, М. Фрідфертинг, Дж.К. Халл, Дж. Хікс, У. Шарп, О. Штілліх, Й. Шумпетер та ін.

Серед вітчизняних науковців дослідженню біржової торгівлі були присвячені наукові праці Т.С. Аблицова, А.І. Берлач, І.В. Кононенко, О.В. Копилова, В.І. Крамаренко, Т.Б. Кушнір, В.В. Лавринович, С. В. Науменкова, Б.П. Обрицько, Т.О. Пасічник, Т.І. Пішеніна, В.В. Раровська, А.С. Савощенко, П.П. Самофалов, М.О. Солодкий, О.М. Сохатська, В.О. Шишкін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на досягнення сучасної економічної теорії та дослідження біржової торгівлі вітчизняними та зарубіжними науковими економістами ряд проблем залишають-

ся не дослідженими взагалі або дослідженими недостатньо, зокрема проблема функціонування бірж та шляхи їх розвитку, сучасний стан біржової торгівлі України.

Мета статті полягає у дослідженні біржової торгівлі України на сучасному етапі розвитку, основних видів бірж, аналізі проблем біржової торгівлі та її роль у розвитку економіки країни, а також у пошуку можливих шляхів вирішення проблем функціонування бірж.

Виклад основного матеріалу. Біржова торгівля – це оптова торгівля товарно-матеріальними цінностями через біржі. Причому біржі бувають різних видів. Для того, щоб чітко зрозуміти, які біржі функціонують на території країни, розглянемо класифікацію бірж (табл. 1).

Найбільш поширеною є класифікація бірж залежно від виду біржового товару, тому розглянемо цю класифікацію детальніше.

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій [1]. Товарна біржа є одним із найпоширеніших видів бірж, тому багато досліджень спрямовано саме на неї, зокрема в Україні є окремий Закон України «Про товарну біржу», яким і регулюється функціонування товарної біржі.

Таблиця 1

Класифікація бірж

Класифікаційна ознака	Види бірж
1. Залежно від виду біржового товару біржі	– товарні (товарно-сировинні); – фондові; – валютні.
2. За принципом організації (ролі держави у створенні бірж)	– публічно-правові; – приватно-правові (приватні); – змішані.
3. Залежно від місця у світовій торгівлі, функцій, що виконуються, і орієнтації на ринок	– міжнародні; – національні.
4. За організаційно-правовим положенням біржі	Можуть бути створені як акціонерні товариства або як товариства з обмеженою відповідальністю згідно з видом біржі чи в інших організаційно-правових формах.
5. За формою участі відвідувачів у торгах	– закриті; – відкриті: • ідеально відкрита біржа; • відкрита біржа змішаного типу.
6. За номенклатурою товарів, що є об'єктом біржового торгу.	– спеціалізовані; – універсальні (загального типу).
7. За переважаючим видом біржових угод	– біржі наявного (реального) товару; – ф'ючерсні біржі; – опціонні біржі; – змішані (комплексні) біржі.
8. Залежно від місця у світовій торгівлі, функцій, що виконуються, і орієнтації на ринок	– міжнародні; – національні.

Джерело: розроблено авторами за даними [4]

Фондова біржа – установа, яка створена для забезпечення сприятливих умов вільної купівлі-продажу цінних паперів за ринковими цінами на регулярній та упорядкованій основі [2]. Отже, можна побачити, що фондова біржа спеціалізується на торгівлі цінними паперами, зокрема акціями та облігаціями, інвестиційними сертифікатами та іншими видами цінних паперів.

Валютна біржа – це постійно діючий центр з проведення операцій купівлі-продажу іноземної валюти та цінних паперів, номінованих у валюті. На неї покладено підготовку пропозицій до Національного банку України щодо встановлення єдиного валютного курсу та функції валютного контролю [3]. В Україні діє Українська міжбанківська валютна біржа.

Фрахтова біржа – це організований ринок фрахтованих суден, де концентрується вся інформація стосовно попиту на тоннаж та його пропозицію, щодо рівня фрахтових ставок, умов угод фрахтування тощо [3]. Даний вид бірж не є надто поширеним на території України, а якщо і є, то ці біржі пов'язані з транспортуванням.

Біржа праці являє собою організацію, яка надає посередницькі послуги на ринку праці з приводу здійснення роботодавцями та найманими працівниками угод купівлі-продажу робочої сили, займається працевлаштуванням безробітних, а також осіб, які бажають змінити роботу, вивчає попит і пропозицію робочої сили, веде облік безробітних [3]. Щодо біржі праці, то існує багато, але є одна загальна – Українська біржа праці, яку можна запросто знайти в Інтернеті, яка надає як місця працевлаштування, так і курси для навчання, щоб здобути відповідну професію.

Всі вище перелічені біржі є спеціалізовані, також є універсальні біржі, які є також поширеними на Україні.

Щоб оцінити біржовий ринок потрібно перш за все визначити скільки суб'єктів біржової торгівлі функціонує на території України (табл. 2).

Можна побачити, що найбільш поширеними є товарні та товарно-сировинні біржі. З таблиці видно, що найбільший скачок був у 1997 році. На мою думку, це частково пов'язано з прийняттям законодавчих актів у сфері біржової торгівлі, зокрема ЗУ «Про затвердження Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією».

Таблиця 2

Кількість бірж

Роки	Всього зареєстровано	Універсальні	Товарні та товарно-сировинні	Агро-промислові	Інші
1992	64	22	28	4	10
1995	77	23	24	8	22
1996	74	19	25	9	21
1997	167	46	54	23	44
1998	199	46	75	25	53
1999	273	62	111	29	71
2000	339	88	146	28	77
2001	359	97	157	31	74
2002	402	113	176	32	81
2003	432	118	201	31	82
2004	464	119	227	34	84
2005	439	115	244	30	50
2006	448	114	258	29	47
2007	461	114	272	30	45
2008	482	118	293	30	41
2009	484	103	318	26	37
2010	510	106	341	25	38
2011	537	106	368	25	38
2012	562	107	391	25	39
2013	574	108	400	24	42
2014	586	107	415	23	41
2015	555	104	391	24	36

Джерело: розроблено авторами за даними [7]

На рисунку 1 показано динаміку зміни кількості бірж з 2009 по 2015 роки. З рисунку можна побачити, що загалом кількість бірж стабільно зростала, що пов'язано з незначним покращенням законодавчої бази, поширенням інформації про переваги біржової торгівлі, а також загальним розвитком економіки. Проте у 2015 році було зафіксовано зменшення кількості бірж, що пов'язано з тим, що у 2014 році почався важкий період для нашої країни, коли відбувалася анексія Криму та початок військових дій в Донецькій і Луганській областях. Багато підприємств та організацій припинило свою діяльність через кризу в країні. Те саме сталося і з деякими біржами. Багато бірж досі відчувають на собі кризу та знаходяться у стані припинення своєї діяльності.

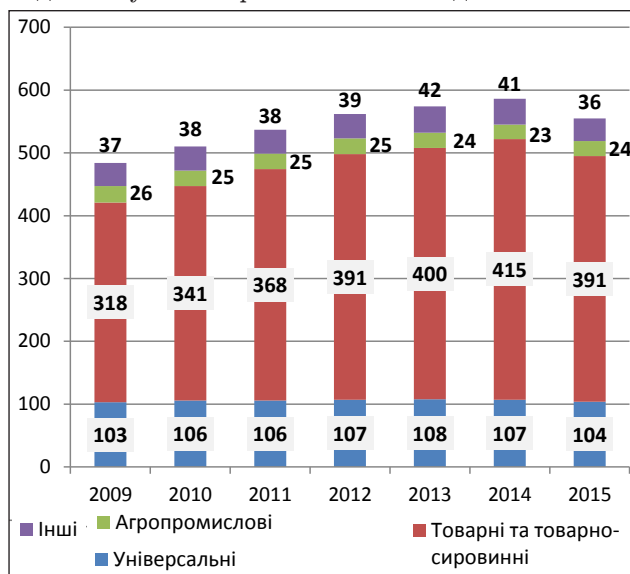

Рис. 1. Динаміка зміни кількості бірж (за винятком фондових бірж)

Джерело: розроблено авторами за даними [7]

Загалом, найбільшими біржами в Україні є:

- «Українська біржа» – фондова біржа;
- «Фондова біржа ПФТС» – фондова біржа;
- «Українська універсальна біржа» – універсальна біржа, яка в основному спеціалізується на торгівлі нафтою та сільськогосподарською продукцією;

– «Українська міжбанківська валютна біржа» – валютна біржа;

– «Аграрна біржа» – товарна біржа, яка спеціалізується на торгівлі борошном та необробленою деревиною, а також займається земельними торгами. Це єдина державна товарна біржа в Україні;

– «Перша незалежна біржа» – товарна біржа, яка знаходиться в стані припинення своєї діяльності;

– «Перспектива» – фондова біржа.

Для того, щоб оцінити діяльність бірж на Україні, потрібно розглянути структуру укладених біржових угод за видами товарів з 2009 по 2014 роки (табл. 3).

З даної таблиці видно, що обсяги укладених угод до 2012 року збільшувались. У 2011 році обсяг укладених угод зріс на 83,55%, що можливо пов'язано з прийняттям ЗУ «Про схвалення Концепції переходу на біржову форму продажу вугілля» і активізацією здійснення угод з даним біржовим товаром. У 2013 році спостерігаємо зменшення обсягу біржових операцій на 75,7%, причому більше всього зменшилась торгівля сільськогосподарською продукцією та продовольчими товарами. Таке скорочення було пов'язано з відміною реєстрації експортних угод на сільськогосподарську продукцію на державній біржі – Аграрна біржа. Адже ця реєстрація не дала бажаного результату і на біржі, по-суті, торгівля не здійснювалась, а відбувалась лише формальна реєстрація контрактів, що ніяким чином не впливало на формування ринкових цін [6].

На рисунку 2 показано структуру укладених угод за окремими видами товарів у 2014 році.

Можна побачити, що найбільшу частку, а саме майже 54%, у обсязі біржової торгівлі займає торгівля сільськогосподарською продукцією, що і не дивно, оскільки Україна – це перш за все аграрна країна. На другому місці з часткою у структурі 11% займають інші непродовольчі товари, а третє місце (9%) займає торгівля нерухомістю. Відсутні або практично відсутні біржові операції з торгівлі кольоровими металами (0%), хімічною продукцією (0,0004%), металами та металопродукцією (0,0148%).

Біржова торгівля в Україні не є досконалою. Порівняно з іншими країнами світу біржова торгівля в Україні на дуже низькому рівні. При-

Таблиця 3

Структура укладених угод на біржах за видами товарів, млн. грн.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Всього	50995,9	51440,6	94420	118544,4	28807	25680,4
Метали основні (залізо, чавун, сталь і феросплави) та продукція первинного оброблення сталі	4,6	13,5	9,1	3,8	0,1	3,8
Кольорові метали	5,4	4,2	-	-	0,1	-
Засоби автотранспортні	376	184,5	60,2	43,5	51,1	76,7
Лісоматеріали, деревина та вироби з деревини	65,7	344	948,1	1297,9	1861,3	2094,8
Паливо	7218,8	2630,4	7523,8	6280,9	11132,8	1027,8
Сільськогосподарська продукція	39866,8	43787,4	63361,4	77889,6	11631,6	13856,2
Продовольчі товари	1158,7	2272,3	20139,9	28541,8	245,2	1707,2
Речовини хімічні та продукти хімічні	117,2	107,4	27,9	19,8	12	0,1
Нерухомість	510,2	252,4	323,8	875,7	549,1	2316,9
Інші непродовольчі товари	194,9	215,4	242,8	278,6	1939,6	2843,9
Інші види	1477,6	1629,1	1782,9	3312,8	1384,1	1753

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

чини, які впливають на це, можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні [5].

До об'єктивних причин належить:

1. Недосконалість нормативно-правової бази, що є основою біржової торгівлі. Основними законами, що регулюють біржову діяльність в Україні є закони: «Про товарну біржу» і «Про цінні папери та фондову біржу». Нормативно-правові акти постійно змінюються, проте це ніяк не впливає на розвиток біржової торгівлі через їхню неефективність.

2. Вузкість правового поля діяльності товарних бірж. Через недостатнє державне регулювання біржової торгівлі торгівля багатьма товарами не є можливою. Зокрема прикладом цього може бути те, що після прийняття ЗУ «Про затвердження Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією» збільшилась кількість аграрних бірж, а після прийняття ЗУ «Про схвалення Концепції переходу на біржову форму продажу вугілля» збільшилась кількість товарних бірж, а також операцій з торгівлі вугілля. Тому потрібно більше законодавчих актів в цьому напрямку.

Рис. 2. Структура укладених угод за товарними групами на біржах України у 2014 році

Джерело: Розроблено авторами за даними [8]

3. Нерозвинута конкуренція на біржовому ринку. Всі ми знаємо, що конкуренція – це по-

тужний важіль розвитку економіки. Через його відсутність у бірж немає стимулів, щоб розвиватись та обійти конкурента.

4. Відсутність надлишкових коштів, які б населення могло б вкладати у фондовий ринок України.

5. Економічна криза через бойові дії на сході країни. Значна частина коштів йде на ведення воєнних дій з Росією, що призводить до нестачі коштів для розвитку економіки країни, а також і для розвитку біржової торгівлі.

Суб'єктивними причинами є:

1. Відсутність необхідних знань та недостатня поінформованість товаровиробників щодо технології та переваг біржової діяльності. Нашим товаровиробникам краще працювати з тим, про що вони знають і що є перевіреним. Саме тому вони збувають свою продукцію не через біржі, а через власну збутову мережу чи через оптових посередників.

2. Відсутність чесності у веденні біржової торгівлі. Прикладом цього є Українська міжбанківська валютна біржа, у якій забрали ліцензію через те, що вона не подавала вчасно фінансову звітність, а також тому, що документи не були приведені у відповідність із стандартами. Це показує, що біржі є що приховувати і що вона проводила незаконні валютні операції.

Висновки і пропозиції. Отже, досліджуючи біржову торгівлю в Україні, можна побачити, що в Україні вона не є достатньо розвиненою, а після економічної кризи у 2014 році і зовсім почала занепадати. Для того, щоб покращити стан біржової торгівлі потрібно:

- покращити законодавчу базу, яка буде не гальмувати, а тільки прискорювати розвиток біржової торгівлі;

- ввести державне регулювання біржової торгівлі, але Україна – практична одна країна, в якій таке регулювання не проводиться;

- розширити поле діяльності біржової торгівлі;

- збільшити не кількість бірж, а якість їх функціонування;

- надати товаровиробникам інформацію про переваги торгівлі товарами через біржі;

- надати товаровиробникам певні пільги, якщо вони будуть збувати свою продукцію через біржовий ринок.

Отже, якщо докласти певних зусиль, то для біржового ринку України буде ще не все втрачено та у нас є всі шанси, щоб покращити його стан.

Список літератури:

1. Конституція України. Закон України «Про товарну біржу» № 1957-ХІІ від 10.12.1991.
2. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії: Підручник. – 3-тє вид. – К.: ЦУЛ, 2003.
3. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посібник – К.: КНЕУ, 2005 – С. 336.
4. Конспект лекцій з курсу «Біржова діяльність» (для студентів спеціальності 6.050100 «Облік і аудит»). Авт. Ситник Ю.О. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 161 с.
5. Сухітра А.М. Біржова торгівля в Україні: проблеми становлення та розвитку [Електронний ресурс] / А.М. Сухітра, І.М. Сегидін. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60579.doc.htm.
6. Яворська В.О., Коберник Л.В. Аналіз стану вітчизняного біржового аграрного ринку // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200(2). – С. 282-285.
7. Державна служба статистики України. Кількість бірж (на початок 1992-2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Державна служба статистики України. Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг) (1995-2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Кобеля З.И., Сыроижко К.В.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ОСОБЕННОСТИ БИРЖЕВОЙ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы биржевой торговли в Украине в условиях нестабильной экономики, динамику количества бирж. Проанализирована структура заключенных сделок на биржах по товарным группам. Определены признаки классификации бирж и их виды. Определены пути преодоления основных проблем функционирования бирж через проведение эффективной государственной политики, осуществление соответствующих мероприятий, разработки комплексных государственных программ развития экономики и стабилизации потребительского рынка. Определены основные биржевые товары и объемы их реализации в стоимостном выражении.

Ключевые слова: инфляция, инфляционные процессы, индекс инфляции, монетарная политика, валютной курс, индекс потребительских цен.

Kobelia Z.I., Syroizhko K.V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FEATURES OF EXCHANGE TRADING IN UKRAINE

Summary

The article deals with the problems of exchange trading in Ukraine under the condition of unstable economy; the dynamics of the quantity of exchanges. The structure of concluded agreements on exchanges by commodity groups is analyzed. The features of the classification of exchanges and their types are outlined. We have determined the ways of overcoming the main problems of functioning of exchanges through the realization of the effective state policy, carrying out the appropriate measures, development of complex state programs of economic development and stabilization of the consumer market. The main exchange products and the volumes of their realization in value expression are analyzed.

Keywords: exchange trading, exchange, wholesale, exchange agreement, commodity exchange, currency exchange, stock exchange, labor exchange, freight exchange.